

1312

bitka pri Rozhanovciach, víťazstvo Karola I. Róberta nad Omodejovcami a Matúšom Čákom

1381

privilégium Ľudovíta I. pre Slovákov v Žiline

1440

príchod Jána Jiskru so žoldnierskym vojskom na Slovensko

1467

v Bratislave vznikla prvá univerzita na našom území – Academia Istropolitana

1514

sedliacka vojna pod vedením Juraja Dóžu, začiatok nevoľníctva, zákaz sťahovania

Matúš Čák bol najmocnejším oligarchom na území Slovenska až do svojej smrti roku 1321

Rozvoj a úpadok v stredoveku

(1301 – 1526)

V roku 1301 zomrel posledný panovník z rodu Arpádovcov **Ondrej III. (vládol od 1290)** bez mužských potomkov, a tak sa na začiatku 14. storočia krajina dostala do krízy, spojenej s bojmi o nástupníctvo. Kandidátom na trón bol **Karol Róbert** pôvodom z francúzskeho rodu Anjouovcov, panujúceho však v talianskom Neapole. Jeho protivníkom bol následník českého trónu **Václav III. (1301 – 1307)**, ktorému časť uhorskej šľachty ponúkala vládu. Jeho predčasná smrť po atentáte roku 1307 ukončila mocenský zápas o uhorský trón v prospech **Karola Róberta (1308 – 1342)**. Práve v tomto období vrcholila moc uhorských oligarchov, ktorí sa počas dynastických zápasov zmocnili veľkých majetkov, a tým si zaistili mocenský vplyv. Najmocnejším oligarchom na Slovensku bol **Matúš Čák**, nazývaný Trenčiansky. Začiatkom 14. storočia ovládol prevažnú časť západného a stredného Slovenska až po Spiš. Na svojom území si počínal nezávisle od kráľovskej moci, ba dokonca pustošil aj kráľove majetky. Jeho vojská v spojení s východoslovenskými oligarchami Omodejovcami utrpeli v bitke pri Rozhanovciach roku 1312 porážku od kráľa Karola Róberta. Územie pod kontrolou Matúša Čáka sa síce po tomto vojenskom nezdare postupne zmenšovalo, ale väčšinu svojich dŕžav si dokázal aj naďalej zachovať. Po Čakovej smrti roku 1321 si Karol Róbert upevnil vládu. Banskými a mincovými reformami v rokoch 1323 – 1328 prispel nielen k povzneseniu stredoslovenskej banskej oblasti, ale aj k zvýšeniu kráľovských príjmov. Kremnica a Smolník sa vtedy stali najdôležitejšími banskými a mincovými centrami v krajine, pričom zlatý kremnický dukát bol najhodnotnejšou menou vtedajšej Európy. **Ľudovít I. (1342 – 1382)** syn Karola Róberta a poľskej princeznej Alžbety pokračoval v reformnom diele. Za jeho vlády Slováci v Žiline požadovali zrovnoprávnenie s nemeckými mešťanmi, ktorí si uzurpovali výsadné postavenie. Panovník roku 1381 udelil žilinským Slovákom privilégium zaručujúce im rovnaké práva, aké dovtedy mali mešťania nemeckej národnosti.

Ľudovít I. ešte viac obmedzil moc magnátov ako jeho otec, čo prispelo k rozkvetu miest, a tým aj k hospodárskemu a kultúrnemu rozmachu Uhorska a obzvlášť Slovenska. V roku 1370 si ho poľská

Kráľovná Mária (1382 – 1395)

Počas svojej 900-ročnej existencie dosiahlo Uhorsko najväčší územný rozsah v 2. polovici 14. storočia vďaka expanzívnej politike Ľudovíta I.

Karol I. Róbert (1308 – 1342)

šľachta zvolila za kráľa a Uhorsko s Poľskom sa spojili do personálnej únie. Náš najvýznamnejší panovník vo vrcholnom stredoveku nemal mužského potomka, a tak sa po jeho nečakanej smrti roku 1382 v Trnave dostala na trón nezletilá Ľudovítova dcéra **Mária (1382 – 1395)**. Krajina upadla do vnútorných zmätkov a rozbro-

Ľudovít I. (1342 – 1382)

Privilegium Ľudovíta I. žilinským Slovákom z roku 1381

Jan Jiskra v službách kráľovnej Alžbety bránil záujmy jej syna Ladislav Pohrobka proti nároku Vladislava I. Jagelovského

Budova prvej univerzity na území Slovenska (1467) – Academie Istropolitany v Bratislave

iov. Z päťročného zápasu o uhorskú korunu vyšiel víťazne **Žigmund Luxemburský**, manžel kráľovnej Márie, druhorodený syn českého kráľa a rímsko-nemeckého cisára **Karola IV. (1346 – 1378)**. Jeho polstoročná vláda (1387 – 1437) bola už menej šťastná. Poznačili ju nástupnícke zápasy o trón, šľachtické vzbury a boje s husitmi. Žigmund bol od roku 1410 rímsko-nemeckým kráľom (od 1433 aj cisárom) a po smrti staršieho brata Václava IV. v roku 1419 sa usiloval zabezpečiť si vládu v Českom kráľovstve. Bystrý, ale vrtošivý a nedôsledný panovník sa

zaoberal myšlienkou vytvoriť zo svojho dedičstva veľkoslovanskú ríšu v strednej Európe a na Balkáne pod luxemburským žezlom, ale práve v Čechách zachvátených husitským hnutím narazili jeho snahy na odpor. Husiti ho odmietli uznať za kráľa, čo spôsobilo dlhotrvajúci konflikt v strednej Európe. Od roku 1420 sa začalo obdobie husitských vpádov. Tlak husitov na Slovensko zosilnel po roku 1430 a ich útoky cez Záhorie alebo priesmyky Bielych Karpát i cez Poľsko až na Spiš sa viackrát opakovali. V roku 1432 sa zmocnili Trnavy, Skalice, Topoľčian i ďalších opevnených miest a ovládali ich tri roky.

Utlmenie husitskej expanzie v druhej polovici tridsiatych rokov 15. storočia neprineslo dlhšie obdobie mieru, lebo krajina sa dostala do vlekkej krízy. Po nečakanej smrti Žigmundovho nástupcu **Albrechta Habsburského (1438 – 1439)**, sa vyhlásila za dedičku krajiny jeho ovdovelá manželka a Žigmundova dcéra **Alžbeta (+1442)**. Trón sa pokúšala zaistiť pre syna **Ladislava (1440 – 1457)**, ktorý sa narodil niekoľko mesiacov po otcovej smrti a preto dostal prímenie Pohrobok. Časť šľachty však ponúkla korunu poľskému kráľovi **Vladislavovi Jagelovskému (1440 – 1444)**. Alžbeta si na ochranu synových práv najala českých bojovníkov pod vedením

Portrét kráľa a cisára Žigmunda. Autorom obrazu je Albrecht Dürer.

Jána Jiskru a Jána Šmikovského, ktorí od roku 1440 ovládli väčšinu Slovenska.

V rozháraných pomeroch sa dostal na čelo krajiny magnát rumunského pôvodu **Ján Huňady (1446 – 1453)** šľachtickým zhromaždením zvolený za gubernátora. Ale ani jeho energia a vojnové umenie sotva dokázali zvládnuť situáciu v krajine. Vzájomné boje rôznych frakcií, plienenia početných lúpežníckych oddielov a nepokoje trvali viac ako dve desaťročia. Smrť poľského kráľa Vladislava v bitke s Turkami pri Varne roku 1444 a jeho protivníka Ladislava Pohroboka roku 1457 otvorili cestu na uhorský trón sotva pätnásťročnému Huňadyho synovi **Matejovi Korvínovi (1458 – 1490)**. Ten potlačil šľachtickú anarchiu a poráтал sa aj so zvyškami Jiskrových vojakov, ktorým sa vzhľadom na ich sociálny pôvod a husitské tradície dostalo pomenovanie bratrci. Ich posledný opevnený tábor vo Veľkých Kostoľanoch dobyl roku 1467. Druhá polovica vlády Mateja Korvína bola poznačená úsilím panovníka zmocniť sa krajín českej koruny a Rakúska, čo sa mu aj čiastočne podarilo. Napriek vyčerpávajúcim vojnám so svojim svokrom, českým kráľom **Jiřím Podebradským (1458 – 1471)** a potom aj s rímsko-nemeckým cisárom **Fridrichom III. (1440 – 1493)**, dokázal zadržiavať turecký postup na Balkáne. Za jeho vlády krajina zostala pevnou a konsolidovanou a vďaka zdaneniu šľachty, kráľovská pokladnica mala porovnateľné príjmy ako najvyspelejšie európske krajiny tej doby. Matej Korvín nebol len dobyvateľom, ale pod vplyvom humanistických ideí sa snažil aj o hospodárske, kultúrne a vzdelanostné povznesenie krajiny. V roku 1467 založil v Bratislave Academiū Istropolitānu – prvú univerzitu na území Slovenska, ktorá však po krátkom fungovaní zanikla. Matej Korvín zriadil na svojom dvore aj českú kanceláriu, keďže ovládol Moravu a Sliezsko. To prispelo k rozšíreniu používania češtiny na Slovensku predovšetkým v písomnej podobe. Za jeho panovania navštevovali nadaní mládenci zo Slovenska aj univerzity vo Viedni, Krakove, Prahe aj v talianskej Padove, odkiaľ prinášali nové myšlienky humanizmu a renesancie, ktoré sa šíрили v južnej a západnej Európe. Napriek tomu zostávala väčšina domácej šľachty vrátane najvyšších krajiniských hodnostárov surová a negramotná, keďže sa od nich vyžadovalo, aby predovšetkým ovládali vojnové umenie.

Matej Korvín zomrel 6. apríla 1490 vo Viedni na porážku vo veku 47 rokov. Jeho predčasná smrť spôsobila vnútorné otrasy súvisiace s následníctvom na tróne. Napokon si uhorská šľachta zvolila nie príliš energického českého kráľa Vladislava z rodu poľských Jagelovcov. **Vladislav II. (1490 – 1516)**, viazaný predvolebným sľubom, že odstráni všetky „škodlivé novoty“ zavedené svojím predchod-

*Kráľ Matej Korvín.
Obdobie jeho vlády
(1458 – 1490) sa neskôr
považovalo za zlatý vek
Uhorska.*

Zlatý dukát Kráľa Mateja

Strieborný groš

Pôvodne latinsko-nemeckú mestskú knihu Žiliny od januára 1451 viedli už v slovenčine. Je to dôkaz postupného poslovenčovania miest v 15. storočí.

Oltár Majstra Pavla z Levoče, najvyšší krídlový gotický oltár, jedno z vrcholných diel európskej gotiky (Kostol sv. Jakuba v Levoči)

com, nedokázal potlačiť vzrastajúcu moc magnátov (vysokiej šľachty) a prelátov (cirkevných hodnostárov). Zrušil zdanenie šľachty, čím prijmy kráľovskej pokladnice poklesli o štyri pätiny. Panovník sa sústredil na upevnenie dynastických zväzkov s Habsburgovcami a dvojitým sobášom roku 1515 vydal svoju dcéru Annu za dediča habsburskej moci princa Ferdinanda a maloletého Ľudovíta oženil s jeho sestrou Máriou Habsburskou.

Na nápravu chátrajúcich vnútorných pomerov v krajine však rezignoval. Keďže so všetkými návrhmi vysokej šľachty obvykle súhlasil, dostal od súčasníkov prezývku kráľ Dobre. Neohraničená moc magnátov a rozpínavosť strednej šľachty priviedla krajinu na pokraj skazy. Zvýšený útlak poddaného ľudu mal za následok veľké sedliacke povstanie pod vedením Juraja Dóžu roku 1514. Šľachta ho krvavo potlačila a za trest všetkých poddaných bez rozdielu, či mali na povstaní účasť, alebo nie dedične a na veky uvrhla do nevoľníctva. Poddaní mali zakázané sťahovať sa, museli zemepánom platiť nájom za dom v peniazoch v peniazoch, odvádzať naturálne dávky a zatiaľ len jeden deň v týždni zadarmo pracovať na panskom majetku. Po nástupe iba desaťročného Vladislavovho syna **Ľudovíta II.** na trón roku 1516 následkom súperenia rôznych magnátskych skupín sa vnútorný rozvrat prehľboval, čo vzhľadom na silnejúcu tureckú hrozbu malo osudné následky. Najpočetnejšia vrstva obyvateľstva – poddaní – po zavedení drastických nevoľníckych zákonov nemali záujem aktívne sa podieľať na obrane krajiny, ba časť z nich očakávala od Turkov zlepšenie svojich pomerov. Nespokojnosť sa šírila aj medzi baníkmi na strednom Slovensku, hoci mediarske bane a hutý sústredené v Banskej Bystrici a na okolí mimoriadne prosperovali a boli najväčšími producentmi medi v celej Európe. Zhoršujúce sa mzdové a pracovné pomery vyústili do veľkého banického povstania v roku 1525, ktoré však vrchnosť potlačila. Je paradoxom, že akoby na umenie nemali otrasy a chaos hraničiaci s anarchiou vplyv, skôr naopak. Na prelome 15. a 16. storočia rezbárski majstri a výtvarní umelci vytvorili nádherné neskorogotické oltáre, ktoré zdobili vnútro mnohých kostolov nielen v bohatých kráľovských mestách, ale i v nepatrných obciach vo všetkých kútoch Slovenska. Ešte dnes musíme obdivovať diela vytvorené majstrom Pavlom z Levoče a jeho súčasníkmi.